

Mizah Tarzlarının Dinî Yönelim Üzerindeki Etkisi¹

The Effect of Humor Styles on Religious Orientation

Yusuf EMRE

ORCID: 0000-0002-1395-5207

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Türkiye,
mr_ysf@hotmail.com

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 20.08.2022 Düzeltme/Revised: 27.08.2022 Kabul/Accepted: 31.09.2022

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Emre, Y. (2022). Mizah Tarzlarının Dinî Yönelim Üzerindeki Etkisi. Antakiyat, 5(2), 232-245

Öz

Mizah ve dindarlık çok boyutlu olgulardır. Aralarındaki ilişkiler de buna bağlı olarak karmaşık bir yapıdadır. Teorik olarak iki olguya dair çeşitli varsayımlar bulunmasına rağmen bu varsayımların sınanmaya ihtiyacı vardır. Mizah ve dindarlık ile ilgili az sayıda uygulamalı çalışma olsa da mizah tarzları ile dinî yönelim arasındaki teorik varsayımı test edecek çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu çalışmanın amacı mizah tarzları ile dinî yönelim arasındaki ilişkileri incelemektir. Olumlu mizah tarzlarından olan katılımcı ve kendini geliştirici mizah tarzı ile olumsuz mizah tarzlarından olan saldırgan ve kendini yıkıcı mizah ile dinî yönelim arasında ne tür bir ilişki olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaç doğrultusunda Şırnak Üniversitesi öğrencilerinden 304 kişiye online anket uygulanmıştır. Mizah tarzlarını ölçmek için Mizah Tarzları Ölçeği, dinî yönelim ile ilgili veri toplamak için de İçsel Dinî Yönelim Ölçeği kullanılmıştır. Veriler SPSS 21 paket program ile işlenmiştir. Hipotezi sınamak için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Sonuçlar, mizah tarzlarının dinî yönelimi anlamlı seviyede etkilediğini göstermiştir. Mizah tarzlarından yalnızca saldırgan mizah tarzı dinî yönelimi anlamlılık seviyesinde yordadığına ulaşılmış; katılımcı mizah, kendini geliştirici mizah ve kendini yıkıcı mizah ise anlamlılık seviyesinde olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dinî Yönelim, Mizah, Mizah Tarzları, Olumlu Mizah, Olumsuz Mizah.

¹ Araştırmamız için etik kurul izni E-74546226-050.03-41553 sayı numarası ile 25.05.2022 tarihinde Şırnak Üniversitesi Etik Kurulundan alınmıştır.

GİRİŞ

Bu çalışma olumlu ve olumsuz mizah türlerinin dinî yönelim ile ilişkisini konu edinmektedir. Konuyla ilgili daha önceki bir çalışmada mizah anlayışı ile dinî hayatın farklı görüntüleri arasında bazı değişkenlerde düşük düzeyde anlamlı diğerlerinde ise anlamlılığa ulaşmayan sonuçlar elde edilmiştir (Emre, 2019). Bu sonuçlar mizah anlayışının dindarlık ile doğrudan değil dolaylı bir ilişkiye sahip olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Söz konusu çalışma sonucunun belirsizliğini, din ile mizahın birbirini dışlayan özelliklere sahip olması ile açıklamak mümkündür. Diğer bir ifadeyle dinler mizahı her yönüyle onaylamamaktadır. Özellikle olumsuz mizah olarak da ifade edilen mizah tarzı, dinin sınırlandırmasına ve sansürüne maruz kalır (Saroglou, 2004). Öte yandan olumlu mizah ile din arasında ise uyum, bağlantı hatta ortaklıktan bahsedilebilir. Ancak söz konusu bu tür teorik varsayımların uygulamalı araştırmalar ile sınanmaya ihtiyacı vardır. Bu çalışmada mizah tarzları ile dinî yönelimler arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Literatürden hareketle olumlu mizah türleri ile dinî yönelimler arasında pozitif, olumsuz mizah türlerinde ise negatif yönde ilişki beklentisi söz konusudur. Üniversite öğrencileri örneğinde gençlerin mizaha yaklaşımları ile dinî yönelimleri arasındaki ilişkiler incelenmiş ve araştırma hipotezi sınanmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

Psikoloji açısından yaklaşıldığında mizah, bireyin karşılaştığı uyumsuzlukları komik olarak algılaması ve bununla eğlenebilmesi olarak tanımlanabilir (Martin, 2000; Thorson & Powell, 1993). Mizah özellikle toplumsallaşan ve bu süreç ilerledikçe ciddi işlerle daha çok ilgilenen yetişkinler için ihtiyaç halini almaktadır. Zira insanın odaklanmaya ve ciddi işler yapmaya ihtiyaç duyduğu kadar eğlenmeye, rahatlamaya ve dinlenmeye de ihtiyacı vardır. Söz konusu ihtiyaçları mizaha hayatında yer veren insanların daha rahat giderebildiğini söylemek mümkündür (Kuiper vd., 1993). Mizahın insan hayatındaki fonksiyonları bununla sınırlı değildir. Eğlenmenin yanı sıra zorluklarla baş etme (Lefcourt & Martin, 1986), iletişime renk katma (Treger vd., 2013), yapılan eleştiriyi korunaklı hale getirme (Freud, 2003), konuşma ve anlatıda dikkat toplama (Ulloth, 2002) gibi çok sayıda katkı sunabilmektedir.

Literatürde söz konusu işlevlerden hareketle mizahın çoğunlukla olumlu özelliklerinin çalışıldığı görülmektedir (Yerlikaya, 2009, s. 3). Ancak mizahın sınırları olumsuz diyebileceğimiz sonuçları da içeren şekilde geniştir. Mizah üretmede amaç eğlenmektir. Ancak sosyal ortamda bir kişinin eğlencesi zaman zaman başkasının üzülmüne, onurunun kırılmasına hatta öfkelenmesine neden olabilmektedir. Mizahın olumlu özelliklerine yapılan orantısız ilgi, olumsuz içerik ve potansiyelini gölgede bıraktığı için bu durum, mizah hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır. Mizahi içeriklerin günlük yaşantıda olumlu olabildiği gibi olumsuz sonuçlara da neden olduğu açıktır. Saldırgan mizah olarak da ifade edilen muhatabını aşağılayan, rencide eden ya da değersizleştiren mizahi içerikler yıkıcı olabilmektedir (Kuiper vd., 1993). Sadece olumlu özelliklere odaklanmak, söz konusu süreci görmezden gelmeye neden olmaktadır.

2. Mizah Tarzları

Mizah temelde olumlu ve olumsuz mizah şeklinde ikiye ayrılır. Olumlu mizah, espri/şaka yapan kişinin de mizahi içeriğe maruz kalan kişinin de eğlendiği türdür (Emre, 2020b). Bu mizah tarzında mizahi eylem karşılıklı eğlence ve memnuniyet sağlar. Olumlu mizahı Freud (2003) sağlıklı savunma mekanizması olarak tanımlarken, Maslow (1954) ve Allport (1961) ise olumlu kişilik özellikleriyle ilişkilendirir. Frankl'a (2009) göre bu mizah türü insanı olumsuzluktan korumanın etkili bir yoludur. Kültürümüzde yer bulan latife ve nükte kavramları da dolaylı anlatım tekniği ile üretilen, kırıcı olmadan gülmeyi ve ders vermeyi (Türer, 2003, s. 110) amaçlayan mizahi içerikler olması bakımından olumlu mizah sınırları içinde yer alır.

Olumsuz mizahta ise daha ziyade tek taraflı eğlenme söz konusudur (Emre, 2020b). Mizah üreten kişiler mizahın saldırgan yönünün başkalarını rahatsız edeceği kaygısı taşımaz. Yapılan ağır şakalar, onur kırıcı ve küçük düşürücü espriler, alay etme vb. mizahi içerikler özellikle diğer kişiler tarafından hoşgörü ile karşılanamıyorsa olumsuz mizah türüne girer. Olumlu ya da olumsuz mizah türünde saldırı ögesi vardır (Feinberg, 2004). Ancak olumsuz mizahta empatik bir tavır ve sorumluluk yoktur. Ofansif ya da saldırgan mizah olarak nitelenen mizah özellikleri olumsuz mizahı karakterize eder.

Martin (2007) bahsi geçen mizah tarzlarını detaylandırmıştır. Olumlu mizahı katılımcı ve kendini geliştirici mizah, olumsuz mizahı ise saldırgan ve kendini yıkıcı mizah olmak üzere dört başlıkta ele almıştır.

Kendini geliştirici (self-enhancing) mizah: Bu mizah türü, hayatın uyumsuzluklarıyla eğlenebilme, zor yaşam olayları karşısında dahi mizahi tutumu sürdürebilme, mizah ile ilgilenme gibi eğilimleri ifade eder (Martin, 2007, s. 278). Bireyin hayatına katkı sağlayabilecek mizahi içeriklerden faydalanmayı esas alır. Mizah Tarzları Ölçeğinde olaylara mizah açısından yaklaşabilme, iyi hissetme ve sorunlarla başa çıkma konusunda mizah kullanımı ile ilgili maddeler içermektedir (Martin vd., 2003, s. 71).

Katılımcı (affiliative) mizah: Olumlu mizah türündeki katılımcı mizah, karşılıklı eğlenmeyi amaç edinen bir eğilime sahiptir. Şaka yapılırken karşıdaki kişinin bundan nasıl etkilenebileceği dikkate alınır. Başkalarını üzebilecek türde mizah üretmekten kaçınılır. Diğer insanlarla eğlenmek, daha samimi olabilmek ve olası gerilimleri azaltmak için fıkra anlatma ya da şakalar yapma eğilimini ifade eder. Mizah üreten de mizaha muhatap olan da eğlendiği için kişilerarası bağlılığı artırdığı ve hoşgörü çerçevesinde bir kullanımı olduğu düşünülebilir (Martin, 2007, s. 211). Bu mizah tarzı psikolojik iyi oluş, benlik saygısı, neşelilik, sosyal yakınlık ile pozitif ilişkili; ciddiyet, kaygı ve depresyon ile negatif ilişkilidir (Martin vd., 2003).

Kendini yıkıcı (self-defeating) mizah: Bu mizah türü, bireyin kendini küçük düşürme pahasına komik olma çabası, hiçbir sınır gözetmeden kendini şakalara maruz bırakma gibi özelliklerle tanımlanır (Martin vd., 2003). Kendini yıkıcı mizahı kullanan birey üzgün olsa bile kendi duygularını saklayıp mutluymuş gibi davranabilir. Bazen de kişi başkalarının onayını

almak ya da sevimli görünebilmek adına mizahi içerikler kullanmayı tercih edebilir. Hatta başkalarının kendisini aşağılayan şakalar yapmasına müsaade etme ve buna gülme eğilimi şeklinde ortaya çıkabilir (Yerlikaya, 2009, s. 32). Kendini yıkıcı mizah türü kaygı, depresyon, saldırganlık, psikiyatrik belirtiler ile pozitif ilişkilidir. Diğer taraftan benlik saygısı ve psikolojik iyi oluş ile olumsuz ilişkilidir (Martin vd., 2003, s. 71).

Saldırgan (aggressive) mizah: Olumsuz mizahın tüm karakteristiklerini taşıyan mizah türüdür. Bu mizah tarzında alay etme, başkalarını eleştirme veya çıkar doğrultusunda insanları manipüle etmek amacıyla mizah kullanılabilir. Yapılan şaka ya da esprilerin başkaları üzerindeki olumsuz olabilecek sonuçları dikkate alınmaz. Çoğunlukla farklılıklar üzerinden ve dış grup bağlamında ötekileştirici bir dil oluşturulur. Irk, cinsiyet, din vb. grupları aşağılamak için sıklıkla müracaat edilir. Cinsiyet açısından bakıldığında bu mizah biçimi erkeklerde kadınlara nispetle daha yaygın görülmektedir (Martin vd., 2003, s. 71).

3. Mizah Tarzları ve Din

Pozitif psikolojiye olan ilginin canlı olmasından hareketle (Martin vd., 2003) ve eğlence kültürünün etkisi altında mizah ile mizahın olumlu potansiyeli arasında kurulan eşitlik, mizah-din ilişkilerini açıklamayı güçleştirmektedir. Zira ahlaki ilkeleri teminat altına alma ve bu ilkelerin bireyin hayatında yer bulmasını önemseyen dinler, mizahın alay etme ve küçük düşürme gibi kişiyi olumsuz etkileyebilecek potansiyeline ve abartılı yönlerine ahlaki standartlarla sınır koyar. Bu durum mizah ile din arasındaki ikircikli ilişkinin temel sebeplerinden biri olarak görülebilir.

3.1. Olumlu Mizah Tarzı ve Din

Mizah, bireyin diğer insanlarla olan etkileşimi konusunda önemli bir iletişim aracı olabilmektedir. Ayrıca grup içindeki kişiler mizahi bir dil üretebildiği ölçüde uyumlu olma ve olası gerginlikleri sona erdirmeye başarılı olabilmektedirler (Semrud-Clikeman & Glass, 2010). İletişimin kolaylaştığı, grup uyumunun arttığı ve gerginliklerin kontrol altına alındığı bir sosyal düzen şüphesiz din açısından da değerlidir. Söz gelimi İslam kültüründe selamlaşmaya verilen önem, kişiler arası iletişime katkı sağlama çabası olarak değerlendirilebilir. Ayrıca insanların birbirleriyle uyum içinde yaşaması, olası gerginlik durumunu barışçıl şekilde aşma çabası din açısından da değerlidir.

Mizah doğası gereği içinde saldırı unsuru taşıdığı için, mizahın nesnesi konumundaki kişileri hoşgörülü olmaya zorlar (Emre, 2020a). Bu bağlamda özellikle mizahla ilgilenen bireylerin kendilerini hoşgörü açısından daha fazla olgunlaştırdığı söylenebilir. Konuya din açısından yaklaşıldığında hoşgörü önemli bir değer olarak karşımıza çıkar (Yılmaz, 2004). Zira farklılıklara saygı göstermek, ötekini olduğu gibi kabul edebilmek ve farklılıklara rağmen bir arada uyumlu bir şekilde yaşayabilmek hoşgörü değerinin insanlar tarafından içselleştirilmesine bağlıdır.

Olumlu mizahın bir diğer özelliği bireye zor zamanlarla başa çıkma konusunda sağladığı faydadır. Mizah, durumu yeniden değerlendirme yoluyla fark edilen tehdit unsurunu azaltmak suretiyle rahatlamayı kolaylaştırır (Dionigi & Gremigni, 2012). Bu açıdan sıkıntılar karşısında mizahi çaba sergilemek, aslında sorunların düşünüldüğü kadar büyük olmadığını görmeyi sağlar (Allport, 1961, s. 301). Din, mizahın bu özelliğini desteklemekle birlikte bireyin yaşamına sunduğu anlamlarla benzer bir işlevi paylaşır. Dinî argümanlar kişinin yaşadığı zor durumlarda alternatif anlamlar üreterek dinî başa çıkma aracılığıyla kişiye destek sunabilir (Pargament, 1997).

Öte yandan mizahın olumlu özellikleri hakkında İslam kültüründe yer bulan bilgiler de araştırma örnelemi açısından önemlidir. Özellikle Hz. Peygamber'in hayatına dair yapılan rivayetlerden hareketle mizahın olumlu potansiyelinin O'nun yaşamının içinde olduğu görülmektedir. Her şeyden önce Hz. Peygamber'in neşeli bir mizaca sahip olduğu rivayet edilir (Altınay, 2004, s. 84). Bu durum hayatındaki örneklerle desteklenmektedir². Söz gelimi Hz. Peygamber eşleri, çocukları ve yakın arkadaşlarıyla şakalaşmayı sevdiği, onlara takılmak için benzetme yöntemi ile isimler kullandığı belirtilmektedir (Doğan, 2004). Buna bağlı olarak Hz. Peygamber'in olumlu mizaha hayatında yer verdiği ve gülme, eğlenme ve şakalaşmayı belirli sınırlar içinde onayladığı görülmektedir (Köten, 1994).

3.2. Olumsuz Mizah Tarzı ve Din

Mizah bir iletişim aracı olarak düşünüldüğünde olumlu amaçlar için kullanılabilceği gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceği tarzda da üretilmektedir (Kirsh & Kuiper, 2003). Bireyin benlik duygusuna ve sosyal ilişkilerine zarar veren bu olumsuz mizah özellikleri (Yerlikaya, 2009) geçmişten bu yana birçok düşünür ve bilim insanı tarafından gündeme getirilmiştir.

Gülme teorilerinden üstünlük kuramının ilk temsilcileri olarak kabul edilen Platon (Çev. 2013) ve Aristoteles (Çev. 2004) gülmenin insan doğasına zararlarını dile getirmişlerdir. Gülmeyi alay etme ile eşdeğer gören bu anlayışa göre mizah aşağılık şeylere ilginin göstergesi, başkalarının ayıbını açığa çıkarma dolayısıyla ahlak bozucu etkiye sahip bir eğilimdir (Emre, 2020b, s. 34). Benzer bir bakış açısıyla Hobbes (2007) alay etme ve başkalarının zaaflarıyla eğlenmeyi özgüveni düşük kişilere yakışan bir davranış olarak görür. Bahsi geçen düşünürlerin olumsuz mizah nitelikleriyle ilgili görüşleri ve özellikle geleneksel din yorumlarının uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Zira her iki kesimin de gülmenin olumsuz potansiyeline dikkat çekip ahlaki ilkelerden yana tavır aldığı görülmektedir.

Olumsuz mizahta görülen saldırı unsuru sosyal ilişkilere zarar verir. Irkçı, cinsiyetçi vb. dille yapılan ya da dış gruba yönelik üretilen olumsuz mizah içerikleri gerginliği artırabilir. Mizahın bu şekilde kullanımı, dinin ortaya koymaya çalıştığı ahlaki değer ve erdemlerle (Diğerkâmlık, duygudaşlık, onur vb.) çelişir. Dolaylı ya da doğrudan düşmanlık besleme ve saldırgan davranışlar tüm dinî gelenekler tarafından kınanır. Zira dinî kişiliğin en belirgin

² Detaylı bilgi için bkz. (Altınay, 2004; Doğan, 2004; Emre, 2020b)

özelliklerinden biri toplum yanlısı davranmaktır (Saroglou, 2004, s. 257). Dolayısıyla içinde hoşgörü bulunmayan saldırgan mizah öğeleri din açısından sakıncalı olarak değer kazanır.

Hız. Peygamberin olumsuz mizah ile ilgili tutumuna bakıldığında, mizahi içerikleri genelleyici bir tutumla onaylamadığı söylenebilir. Yapılan şaka ve esprilerin insan ilişkilerine zarar veren, onur kıran, insanları manipüle etme aracı olan mizah tarzlarını yasakladığı anlaşılmaktadır. Hız. Peygamber'in sözlerinden hareketle mizahın olumsuz yönleri hakkında temelde üç konuda sınırlandırma getirdiği görülmektedir (Emre, 2020b, ss. 101-102). Bunlardan ilki; yapılan şakaların *abartılmaması, tadında bırakılmasıdır*. Diğer bir ifadeyle bireyin hayatındaki mizahi unsurlar gündelik hayatın ve insan ilişkilerinin düzenini temin eden ciddiyete zarar verecek ölçüde olmamalıdır. İkinci sınırlama mizahi içerik üretilirken *yalan söylenmemesidir*. Zira insanları kandırıp onların içine düştüğü zor durumla eğlenmek kişiler arası ilişkileri zedelediğinden tasvip edilmemektedir. Son olarak mizahi içeriklerin *onur kırıcı olamaması* önemsenmiştir. Yani olumsuz mizah tanımında olduğu gibi tek taraflı eğlence için başkalarının üzülmeye, kendini kötü hissetmesine neden olabilecek türde mizahtan uzak durulması vurgulanmıştır.

YÖNTEM

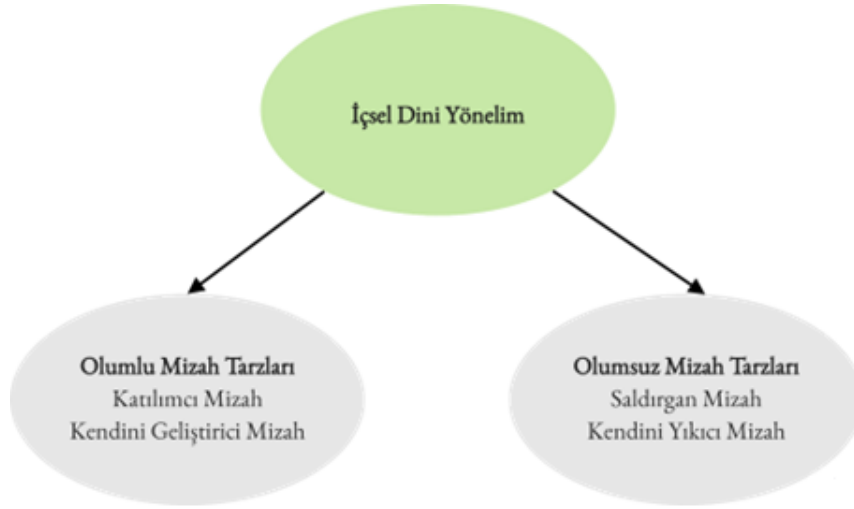
Hipotez

Yukarıdaki tartışmalardan hareketle üniversite öğrencilerinin dinî yönelimlerinin olumlu mizah tarzları (katılımcı ve kendini geliştirici mizah) ile pozitif yönde ilişkili olduğu, diğer taraftan olumsuz mizah tarzları (saldırgan ve kendini yıkıcı mizah) ile negatif yönde ilişkili olduğu yönünde bir varsayım öne sürülebilir. Buna göre araştırmada sınanmak istenen hipotez aşağıda sunulmuştur:

H1: Mizah tarzları, içsel dinî yönelimi anlamlılık düzeyinde yordamaktadır. İçsel Dinî Yönelim ile olumlu mizah tarzlarından Kendini Geliştirici ve Katılımcı Mizah arasında pozitif yönde anlamlı, olumsuz mizah tarzlarından Kendini Yıkıcı ve Saldırgan Mizah arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma Modeli

Tarama modelinde tasarlanan bu çalışma, betimsel ve nicel bir araştırmadır. Çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin din yönelimleri ile mizah tarzları arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Araştırma modeli Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu modele göre öğrencilerin dinî yönelimleriyle mizah tarzları arasındaki ilişkiyi incelemek ve dinî yönelimin olumlu (Kendini Geliştirici ve Katılımcı) mizah ve olumsuz (Kendini Yıkıcı ve Saldırgan) mizah tarzlarını yordayıp yordamadığını tespit etmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanacaktır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Şırnak Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında 321 öğrenciden kolay örnekleme yöntemi ile online anket üzerinden veriler toplanmıştır. Eksik ve hatalı veri nedeniyle bu anketlerden 16 tanesi geçersiz sayılmıştır. Toplamda 305 anket işleme alınmıştır. Veriler SPSS 21 programı aracılığı ile işlenmiş ve analiz yapılmıştır.

Tablo 1’de katılımcıların demografik değişkenlerine dair cinsiyet, öğrenim görmekte oldukları sınıf ve bölüm bilgisi verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Değişkenler

Değişkenler		F	%
Cinsiyet			
	Erkek	104	34,1
	Kadın	197	64,6
	Belirtilmemiş	4	1,3
Sınıf			
	Hazırlık	18	5,9
	1. Sınıf	85	27,9
	2. Sınıf	103	33,8
	3. Sınıf	47	15,4
	4. Sınıf	46	15,1
	Belirtilmemiş	6	2,0

Bölüm		
İlahiyat Fakültesi	99	32,5
Mühendislik F.	25	8,2
Ziraat Fakültesi	5	1,6
Güzel Sanatlar F.	22	7,2
İBBF	2	0,7
Sağlık Bilimleri F.	17	5,6
Cizre MYO	31	10,2
Silopi MYO	18	5,9
Şırnak MYO	12	3,9
Sağlık Hizmetleri MYO	25	8,2
İdil MYO	12	3,9
BESYO	18	5,9
Turizm ve Otel İşl. Y.O.	14	4,6
Belirtilmemiş	4	1,6

Araştırmaya katılan öğrencilerin en küçüğü 17, en büyüğü ise 51 yaşındadır. Katılımcıların yaş ortalaması 23,34'tür. 11 kişi yaş bilgisini boş bırakmıştır.

Ölçme Araçları

Araştırma verileri anket aracılığıyla toplanmıştır. Çevrimiçi olarak hazırlanmış olan anketler öğrencilere Whatsapp ve Google Classroom uygulamaları üzerinden ulaştırılmıştır. Anket formunda ilk olarak demografik özellikleri belirlemek amacıyla oluşturulan sorulara yer verilmiştir. Buna ek olarak çalışmada aşağıda belirtilen ölçekler kullanılmıştır.

İçsel Dinî Yönelim Ölçeği: Öğrencilerin dinî yönelimlerini ölçmek için Hoge (1972) tarafından hazırlanan ve Karaca'nın (2000) Türkçeleştirmiş ve geçerlilik ve güvenilirliğini test etmiş olan *İçsel Dinî Yönelim Ölçeği* kullanılmıştır. Karaca (2001) "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu" isimli makalesinde ölçeğin içsel tutarlılığını 0.85, güvenilirlik katsayısını ise 0.76 olduğunu tespit etmiştir. 10 maddeden oluşan ölçeğin ilk 7 maddesi olumlu, sonraki 3 maddesi ise olumsuz cümle yapısına sahiptir. Ölçekte 5'li likert formatı kullanılmış ve puanlamada olumsuz cümle yapısıyla ifade edilen 3 maddenin puanları ters çevrilmiştir.

Mizah Tarzları Ölçeği: Mizah tarzları hakkında veri toplamak için Martin vd. (2003) tarafından geliştirilen, Yerlikaya'nın (2003) Türkçe'ye uyarladığı *Mizah Tarzları Ölçeğine* yer verilmiştir. 32 maddeden oluşan bu ölçekte "Kesinlikle katılmıyorum... Tamamıyla katılıyorum" şeklinde 7'li Likert formatı kullanılmış, katılımcılardan her bir maddeye hangi ölçüde katılıp katılmadıkları bu format üzerinden doldurmaları istenmiştir. Martin (2003), *Katılımcı mizah* için 0.80, *kendini geliştirici mizah* için 0.81, *saldırgan mizah* için 0.77 ve *kendini yıkıcı mizah* için 0.80 iç tutarlılık (Cronbach) bildirmiştir. Yerlikaya'nın (2003) çalışmasında ise Cronbach alfa katsayıları, *Katılımcı Mizah (KM)* alt boyutu için 0.57, *Kendini Geliştiren Mizah (KGM)* için 0.79, *Saldırgan Mizah (SM)* için 0.60 ve *Kendini Yıkan Mizah*

(KYM) tarzı için 0.73 olarak bulmuştur. Ölçekteki olumsuz maddelerin (1, 7, 9, 15, 16, 17, 22, 23, 25, 29 ve 31) puanları ters çevrilmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların mizah tarzlarının dinî yönelimini anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını tespit etmek için uygulanan çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçları Tablo 2 ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 2. İçsel Dinî Yönelim ve Mizah Tarzları Alt Boyutlarına İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	\bar{x}	S	KGM	KM	SM	KYM
İçsel Dinî Yönelim	37.85	7.30	.034	-.050	-.322**	-.067
Yordayıcı değişkenler						
KGM	30.45	10.02	-	.284	-.164	.419
KM	37.91	8.28	-	-	-.062	.087
SM	21.96	7.81	-	-	-	.155
KYM	23.73	8.67	-	-	-	-

** $p < .01$

Tablo 3. İçsel Dinî Yönelim ve Mizah Tarzları Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	T	p
Sabit	46.980	2.446	-	19.206	.000
KGM	.005	.047	.007	.106	.916
KM	-.062	.050	-.071	-1.247	.213
SM	-.302	.053	-.323	-5.659	.000
KYM	-.011	.052	-.014	-.219	.826

$R = .330$, $R^2 = .109$, $F(4-300) = 9.140$, $p = .000$

Tablo 2'de mizah tarzlarının içsel dinî yönelimini gösteren korelasyon değerlerine bakıldığında içsel dinî yönelim ile mizah tarzlarından sadece saldırgan mizah (SM) arasındaki ilişkinin [$r(305) = -.322$, $p < .01$] anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmektedir. İçsel dinî yönelimle diğer mizah tarzları olan kendini geliştirici mizah [$r(305) = .034$, $p > .05$], katılımcı mizah

[$r(305) = -.050, p > .05$], kendini yıkıcı mizah [$r(305) = -.067, p > .05$] arasındaki ilişkiler anlamlılık seviyesinde değildir.

Tablo 3'teki çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçlarına göre mizah tarzlarını ölçen 4 değişken hep birlikte değerlendirildiğinde, içsel dinî yönelim puanlarıyla anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu 4 yordayıcı değişken, içsel dinî yönelim puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %11'ini anlamlı bir şekilde açıklamaktadır ($R = .330, R^2 = .109, p < .01$). Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) bakıldığında yordayıcı değişkenlerin içsel dinî yönelim üzerindeki görece önem sırası saldırgan mizah (SM), katılımcı mizah (KM), kendini yıkıcı mizah (KYM), ve kendini geliştirici mizah (KGM) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise sadece saldırgan mizah (SM) değişkeninin içsel dinî yönelim üzerinde anlamlı yordayıcı olduğu görülmektedir. Kendini geliştirici mizah (KGM), katılımcı mizah (KM), kendini yıkıcı mizah (KYM) değişkenlerinin içsel dinî yönelim üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadıkları tespit edilmiştir. Buna göre içsel dinî yönelimi üçüncü değişken olan saldırgan mizah daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan içsel dinî yönelim denklemi şu şekildedir: İçsel dinî yönelim = $(.005 \times KGM) + (-.062 \times KM) + (-.302 \times SM) + (-.011 \times KYM) + 46.980$

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırma bulguları, oluşturulan hipotezi orta derecede doğrulamıştır. Hipotez ile uyumlu olarak mizah tarzları içsel dinî yönelimi anlamlılık düzeyinde yordamıştır. Ayrıca, içsel dinî yönelim ile saldırgan mizah tarzı arasındaki ilişki negatif yönde anlamlılık seviyesine ulaşmıştır. Ancak kendini geliştirici mizah, katılımcı mizah ve kendini yıkıcı mizah ile içsel dinî yönelim arasında anlamlılık seviyesine ulaşmayan sonuçlar hipotezi desteklememiştir.

Söz konusu bulgulara göre mizah tarzları dinî yönelim üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Ancak bu etki sadece saldırgan mizah tarzında anlamlılık seviyesine ulaşabilmektedir. Bu durum dinî yönelimi yüksek öğrencilerin saldırgan mizaha karşı olumsuz bir tutum içinde olduğunu göstermektedir. Literatürde aynı değişkenlerle yapılan araştırma tespit edilemese de benzer çalışma sonuçlarına bakıldığında, araştırma sonucu ile uyumlu olarak, Özgen (2014) olumlu dinî başa çıkma ile saldırgan mizah tarzı arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulmuştur. Başka bir çalışmada Saroglou (2004) kadınlarda dindarlıktan ve erkeklerde maneviyattan yüksek puan alan katılımcıların saldırgan mizah tarzını daha az kullandıklarını tespit etmiştir. Saldırgan mizahın dinî yönelimle olumsuz bir ilişkiye sahip olması beklenen ve anlaşılır bir durumdur. Saldırgan mizah türünün karakteristiklerinden olan başkasının kusurlarıyla eğlenmek, espri ve şaka yaparken karşıdaki kişinin bu durumu nasıl karşılayacağını umursamama din açısından kabul edilebilir değildir. Öte yandan teorik çerçevede de belirtildiği gibi dinler ahlaki standartları temin etme adına inananlardan çok sayıda değeri içselleştirmesini bekler. Söz gelimi diğerkâmlık, nezaket, iyilikseverlik gibi değerler saldırgan mizah tarzı ile uyumlu değildir. Ayrıca Hz. Peygamber'in saldırgan mizah unsurlarını sınırlandıran sözlerinin bulunması da bu konuda önemli bir faktör olabilir.

Bir diğ er bulgu, dinî yönelimi etkileme konusunda anlamlılık seviyesine ulaşmayan kendini yıkıcı mizah ile ilgili sonuçtur. Olumsuz mizah tarzlarından olan kendini yıkıcı mizahta bireyin onurunu ve kendine olan saygısını düşünmeden mizahi unsurları kullanması söz konusudur. Yalnızca eğlenmek için kişilerin kendilerini küçük düşürme eğilimlerinin dinî yönelimle negatif yönde ilişkili olabileceği varsayımı gündeme getirilmiş ancak araştırma sonucu bu hipotezi desteklememiştir. Bu sonuç dindar öğrenciler açısından kendini yıkıcı mizah tarzı özelliklerinin saldırgan mizah kadar rahatsız edici olarak algılamadıkları anlamına gelmektedir. Kendini yıkıcı mizah, her ne kadar olumsuz mizah tarzı kategorisinde yer alsada başkasına zarar söz konusu değildir. Geleneksel dinî söylemdeki ve Hz. Peygamberin olumsuz mizah ile ilgili sözlerindeki³ vurgunun daha ziyade başka insanlarla olan ilişkiye odaklandığı düşünüldüğünde araştırma sonucu daha anlaşılır olmaktadır. Ayrıca özellikle son yıllarda sosyal medya aracılığıyla üretilen mizah içeriklerinin önemli bir kısmının bu tarz yapıldığı düşünüldüğünde öğrencilerin kendini yıkıcı mizahı “olumsuz” bağlamda değerlendirmemiş olma ihtimali söz konusudur.

Kavramsal çerçevede olumlu mizah ile din arasındaki benzerlikten ve Hz. Peygamber’in olumlu mizah özelliklerine hayatında yer vermesi açısından katılımcı mizah ve kendini geliştirici mizah tarzlarının dinî yönelim ile pozitif ilişki beklentisi, bulgular tarafından desteklenmemiştir. Bu sonuç üniversiteli öğrencilerin olumlu mizah özellikleriyle din arasında bir bağ kuramıyor olmasıyla ya da geleneksel dinî anlayışta yer bulan mizah konusunda genelleyici olumsuz bakıştan etkilenmeleriyle ilgili olabilir.

Dinî yönelim ile mizah tarzları arasındaki anlamlılık seviyesine ulaşmayan ilişkiler, bu mizah türlerinin dindarlık değişkeninden ziyade kişilik özellikleri ve kognitif tutumlar gibi farklı değişkenlerin düzenleyici ya da aracı etkisinin olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Önceki çalışmalarda (Emre, 2019; Emre & Özgen, 2017; Özgen, 2014; Saroglou, 2004) da yinelendiği gibi mizah ile dindarlık değişkenleri arasındaki ilişki ya düşük düzeyde kalmakta ya da anlamlılık seviyesine ulaşmamaktadır. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda kişilik değişkeni de kullanılarak söz konusu ilişkilerin incelenmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Rinehart and Winston.
- Altınay, R. (2004). İslam mizahının ortaya çıkışı ve ilk örnekleri I. *Nüsha*, 4(15), 77-96.
- Aristoteles. (2004). *Retorik* (M. H. Doğan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Doğan, Y. (2004). Hz. Peygamber ve mizah. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 191-203.
- Emre, Y. (2019). *Üniversite öğrencilerinde mizah anlayışı ve dindarlık: Çukurova üniversitesi örneği* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³ Söz gelimi mizah üretirken yalan söylememek, abartıya kaçmamak ve başkasının onurunu kırmamak gibi kurallar ötekine zarar vermeme konusunda birleşmektedir.

- Emre, Y. (2020a). Bazen mizah sadece güldürmez: Din ve mizah üzerine teorik bir yaklaşım. İçinde Z. Sağır (Ed.), *Din Psikolojisi Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler* (ss. 159-182). Dem yayınları.
- Emre, Y. (2020b). *Din ve mizah*. Eskiyei Yayınları.
- Emre, Y. & Özgen, G. (2017). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin mizah anlayışlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 17 (1), 277-298.
- Feinberg, L. (2004). Mizahın sırrı. *Millî Folklor*, 16(62), 105-113.
- Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı* (S. Budak, Çev.). Okuyan Us Yay.
- Freud, S. (2003). *Espiriler ve bilinçdışı ile ilişkileri* (E. Kapkın, Çev.). Payel Yayınevi.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan veya bir din ve dünya devletinin içeriği, biçimi ve kudreti* (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm psikolojisi*. Beyan Yayınları.
- Karaca, F. (2001). Din psikolojisinde metot sorunu ve bir dindarlık ölçeğinin Türk toplumuna standardizasyonu. *EKEV Akademi Dergisi*, 3(1), 187-201.
- Kirsh, G., & Kuiper, N. (2003). Positive and negative aspects of sense of humor: Associations with the constructs of individualism and relatedness. *Humor-international Journal of Humor Research-HUMOR*, 16, 33-62.
- Köten, A. (1994). Asr-ı saadette mizah. İçinde V. (Ed.) Akyüz, Bütün yönleriyle asr-ı saadette İslam (C. 4, ss. 455-484). Beyan Yayınları.
- Kuiper, N. A., Martin, R. A., & Olinger, L. J. (1993). Coping humour, stress, and cognitive appraisals. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 25(1), 81-96.
- Lefcourt, H. M., & Martin, R. A. (1986). *Humor and life stress*. Springer-Verlag.
- Martin, R. A. (2000). Humor and laughter. *Encyclopedia of Psychology, Vol. 4*. (ss. 202-204). American Psychological Association.
- Martin, R. A. (2007). *The psychology of humor: An integrative approach*. Elsevier Academic Press.
- Martin, R. A., Puhlik-Doris, P. L., Gray, J., & Weir, K. (2003). Individual differences of uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37(1), 48-75.
- Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. Harper & Row, Publishers Inc.
- Özgen, G. (2014). *Üsküdar bölgesinde görev yapan öğretmenlerin mizah tarzları ve dini başa çıkma tarzları arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Platon. (2013). *Philebos* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Saroglou, V. (2004). Being religious implies being different in humour: Evidence from self- and peer-ratings. *Mental Health, Religion & Culture*, 7(3), 255-267.
- Semrud-Clikeman, M., & Glass, K. (2010). The relation of humor and child development: Social, adaptive, and emotional aspects. *Journal of Child Neurology*, 25(10), 1248-1260.
- Thorson, J. A., & Powell, F. C. (1993). Development and validation of a multidimensional sense of humor scale. *Journal of Clinical Psychology*, 49(1), 13-23.
- Treger, S., Sprecher, S., & Erber, R. (2013). Laughing and liking: Exploring the interpersonal effects of humor use in initial. *European Journal of Social Psychology*, 43, 532-543.
- Türer, O. (2003). Latife. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 27, s. 110). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ulloth, J. K. (2002). The benefits of humor in nursing education. *Journal of Nursing Education*, 41(11), 476-481.

- Yerlikaya, E. E. (2003). *Mizah Tarzları Ölçeği'nin (Humor Styles Questionnaire) uyarlama çalışması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Yerlikaya, E. E. (2009). *Üniversite öğrencilerinin mizah tarzları ile algılanan stres, kaygı ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, H. (2004). Hz. Peygamber'in eğitiminde bir ilke olarak hoşgörü. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 109-132.

Extended Abstract

The Effect of Humor Styles on Religious Orientation

Humor and religion are multidimensional phenomena. Related to this, the relationships between them are complex. It can be thought that there are harmony and common features between religion and positive humor. However, negative humor features are restricted and censored by religion. Theoretically, although there are various assumptions about the two phenomena, these assumptions need testing. In this study, an answer was sought to the question of what kind of relationship there is between humor styles and religious orientations. Based on the literature, there is an expectation of a positive relationship between positive humor types and religious orientations, and a negative relationship between negative humor types and religious orientations. In this study, the relationships between university students' humor styles and religious orientations were examined and the following research hypothesis was tested.

Humor styles predict intrinsic religious orientation at the level of significance. There is a positive significant relationship between Intrinsic Religious Orientation and Affiliative Humor and Self-Enhancing Humor from positive humor styles, and a negative significant relationship between Aggressive Humor and Self-Defeating Humor, which are negative humor styles.

This study, which was designed in a survey model, is a descriptive and quantitative research. The sample of the research is Şırnak University students. A questionnaire was used as a data collection tool in the research. Questionnaire forms prepared online were delivered to the participants via Whatsapp and Google Classroom applications. In the questionnaire form, firstly, the questions formed in order to determine the demographic characteristics were included. In addition, the following scales were used in the study.

The Intrinsic Religious Orientation Scale developed by Hoge (1972) was used to measure students' religious orientation. The first 7 items of the scale, which consists of 10 items, have a positive sentence structure and the next 3 items have a negative sentence structure. A 5-point Likert scale format was used in the scale, and the scores of 3 items expressed with negative sentence structure in scoring were reversed.

To collect data on humor styles, Martin et al. (2003) developed by Humor Styles Scale. In this 32-item scale, a 7-point Likert scale format was used as "I totally disagree... I totally agree". Participants were asked to fill in the extent to which they agreed or disagreed with each item using

this format. Data were processed with SPSS 21 package program. Multiple linear regression analysis was performed to test the hypothesis.

The results showed that humor styles significantly affected religious orientation. Of the humor styles, only the aggressive humor style predicted the religious orientation at the level of significance; self-defeating humor, affiliative humor and self-enhancing humor did not reach the level of significance.

According to the results of the multiple linear regression analysis, when the 4 variables measuring humor styles are evaluated together, it is seen that they are in a significant relationship with the intrinsic religious orientation scores. These 4 predictor variables significantly explain approximately 11% of the total variance in intrinsic religious orientation scores ($R = .330$, $R^2 = .109$, $p < .01$).

The research findings moderately confirmed the hypothesis. Consistent with the hypothesis, humor styles predicted intrinsic religious orientation at the level of significance. In addition, the relationship between intrinsic religious orientation and aggressive humor style reached the level of negative significance. However, the results that did not reach the level of significance between self-enhancing humor, affiliative humor, self-defeating humor and intrinsic religious orientation did not support the hypothesis.

According to the research findings, humor styles have a significant effect on religious orientation. However, this effect can reach the level of significance only in offensive humor style. This situation shows that students with high religious orientation have a negative attitude towards aggressive humor.

The expectation of a positive relationship between affiliative humor and self-enhancing humor styles with religious orientation was not supported by the findings. This result may be related to the fact that university students cannot establish a connection between positive humor and religion.

Keywords: The Psychology of Religion, Religious Orientation, Humor, Humor Styles, Positive Humor, Negative Humor.